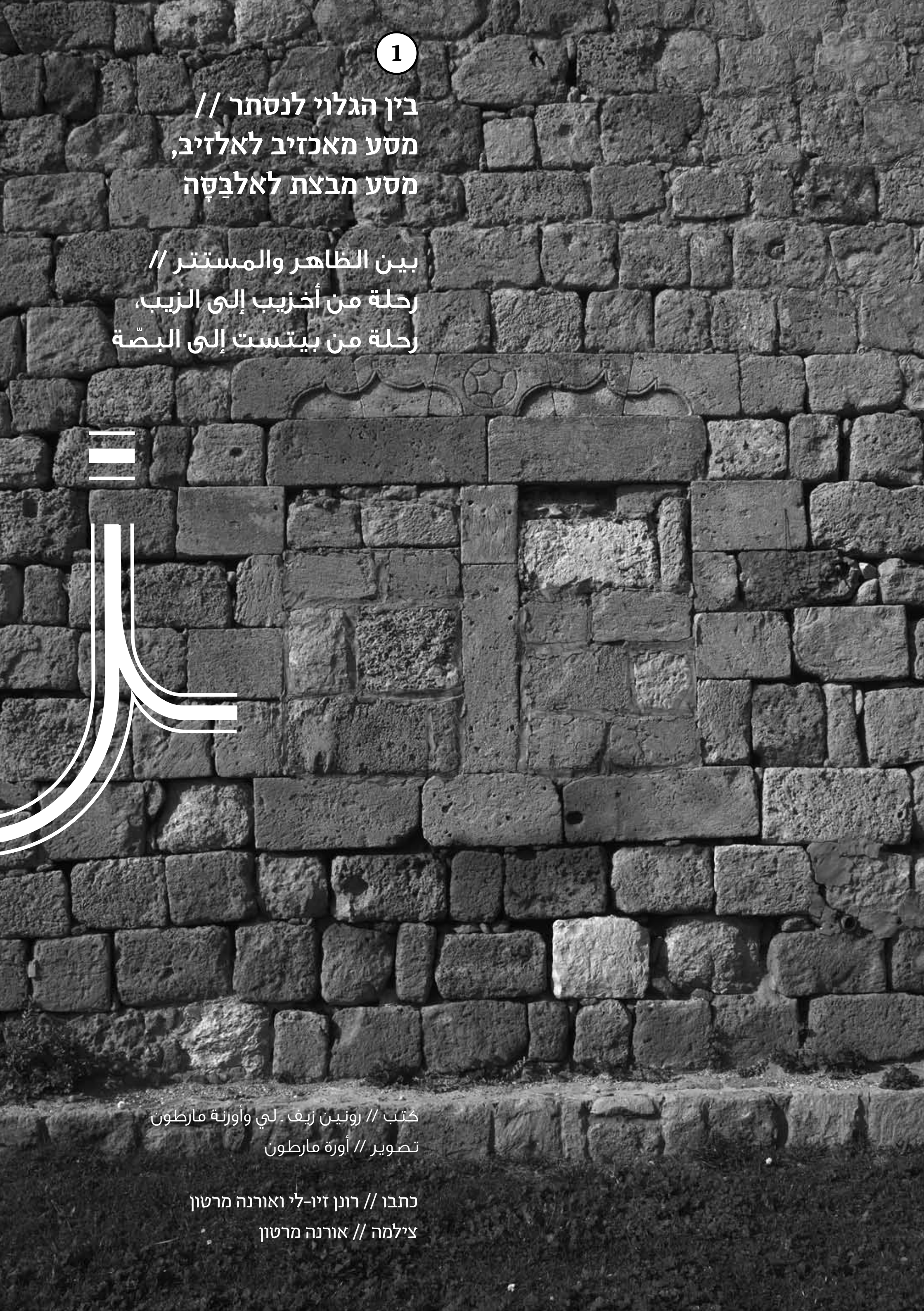

1

בין הגלוי לנסתר //
מסע מאכזיב לאלזיב,
מסע מבצת לאלבַּסָּה

بين الظاهر والمستتر //
رحلة من أخزيب إلى الزيب،
رحلة من بيتست إلى البصّة

كتب // رونين زيف ـ لي وأورنة مارطون
تصوير // أورة مارطون

כתבו // רונן זיו-לי ואורנה מרטון
צילמה // אורנה מרטון

חוף אכזיב הקסום הוא כיום אתר תיירות וטיול מפורסם. מטיילים מגיעים אליו להביט בנופי הסלעים והמפרצונים, בנוף הפראי, בשקיעות מהיפות בעולם; הם מבקרים בנקרות ראש הנקרה המרהיבות, אוכלים במסעדת אדלינה או באסתושה, ואולי אפילו לנים בחוף אכזיב.

הפעם נטייל לאותו המקום בדיוק, ונראה בו את מה שאולי פספסנו בביקורינו הקודמים. צפוי לנו, אולי, טיול קסום פחות, אבל מאתגר יותר. בסיור זה נכיר את אלזיב ואלבסה, שני כפרים פלסטיניים שבהם חיו אלפי אנשים עד ל-14 במאי 1948, אז כבשה ה"הגנה" את שני הכפרים.

אלבסה البصّة

מספר תושבים בשנת 1948 //
כ-3,420

عدد السكان في العام ١٩٦٧ //
حوالي ٣,٤٢٠.

מספר בתים בשנת 1948 //
כ-700

عدد البيوت في ١٩٤٨ //
حوالي ٧٠٠.

מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 //

חקלאות (חיטה, דגנים, פירות, ירקות ואגוזים); מסחר (היו בכפר מעל 20 חנויות וכן שוק פתוח במרכז הכפר); עם תושבי אלבסה נמנו גם אומנים, יצרני סבון ושכירים בבסיסים צבאיים בריטיים.

مصادر المعيشة الأساسية حتى ١٩٤٨ //

الزراعة (القمح، الحبوب، الفواكه، الخضار، الجوز)، التجارة (كان في القرية نحو ٢٠ حانوتا وسوق وسطها)، كان بين السكان حرفيون أنتجوا الصابون وعاملون أجيرون في معسكرات الجيش البريطاني.

בתי ספר //

בכפר היה בית ספר יסודי פרטי לבנים, אשר נבנה ב-1882, ובית ספר יסודי ציבורי לבנות. כמו כן היה בכפר תיכון נוצרי. בכפר היתה מכללה חשובה שסטודנטים הגיעו אליה מרחבי פלסטין ומחוצה לה. בין יתר המקצועות שנלמדו במכללה היה מקצוע הדפוס וגם תורת הנאום. בנוסף, לבריטים היתה תוכנית לבניית אוניברסיטה בכפר.

مدارس في القرية //

كان في القرية مدرسة ابتدائية خاصة للبنين أقيمت في العام ١٨٨٢ ومدرسة ابتدائية عامة للبنات. وكان في القرية ثانوية لمؤسسة مسيحية. كان في القرية كلية جاء إليها الطلبة من عموم فلسطين وخارجها. ضمن ما درسته الكلية فنون الطباعة وفن الخطابة. كان للبريطانيين خطة لإقامة جامعة في القرية.

אתרי דת //

בכפר היו שני מסגדים (שנהרסו) ושלוש כנסיות – כנסייה אורתודוקסית, כנסייה קתולית (שנהרסה ברובה), וכן מבנה הקרוי "בית האחיות" ששימש ככנסייה פרוטסטנטית. בנוסף, בשטח הכפר היו מספר קברי קדושים, בית קברות מוסלמי ובית קברות נוצרי.

مواقع دينية //

كان في القرية مسجدان (هُدما) وثلاث كنائس. واحدة أورثوذكسية وأخرى كاثوليكية (هُدمت بمعظمها)، ومبنى سمي بيت الأخوات الذي استعمل ككنيسة بروتستانتية. كذلك كان في القرية عدة قبور لقديسين ومقبرة إسلامية وأخرى مسيحية.

תאריך כיבוש //
ה-14 במאי 1948

تاريخ الاحتلال //
١٤ أيار ١٩٤٨

היכן נמצאים הפליטים //

רובם במחנות פליטים בלבנון, רובם באיזור העיר ג'וניה. תושבים אחרים של אלבסה היגרו מאוחר יותר ללאנסינג שבמדינת מישיגן בארצות הברית. מספר קטן של משפחות מהכפר גרות עד היום בבתיהן, באיזור צומת שלומי שעל כביש 4. אחרים חיים ביישוב מזרעה שבשטח ישראל. הפזורה של פליטי אלבסה שוקדת על חיזוק ושימור הזיקה לשפה ולזהות המקומית. לפי אומדן, הפזורה מונה כיום כ-30 אלף נפש.

أين يتواجد اللاجئون اليوم //

غالبيتهم في مخيمات اللاجئين في لبنان، في منطقة مدينة جونيا. البعض من لاجئي البصة هاجروا لاحقا إلى ولاية مشيجن في الولايات المتحدة. عدد قليل من السكان لا يزال يعيش حتى الآن في بيوتهم في منطقة مفرق شلومي على شارع ٤. آخرون يعيشون في قرية المزرعة في إسرائيل. يعمل مهجرو البصّة على تعزيز الانتماء إلى اللغة والهوية المحلية. يعدّ مهجرو البصّة الآن حسب التقديرات حوالي ٣٠ ألفا.

شاطئ الزيب الساحر هو الآن موقع سياحي مشهور. يصله السياح لتأمل منظر الصخور والخلجان الصغيرة والمنظر الطبيعي والغروب الذي يعتبر من الأجمل في العالم، يزورون أنفاق رأس الناقورة الساحرة ويتناولون طعامهم في مطعم أدلينا أو باستوشا، وربما يبيتون هناك على الشاطئ.

هذه المرة سنزور هذا الموقع بالذات لنشاهد ما قد نكون قفزنا عنه في المرات السابقة. في انتظارنا ربما رحلة أقل إدهاشا ولكنها قد تشكل تحديا أكبر. سنتعرف في هذه الرحلة على قريتي الزيب والبصّة اللتين عاش فيهما آلاف من الناس حتى ١٤ أيار ١٩٤٨، تاريخ احتلالهما على يد منظمة الـ«هجاناة».

יישובים יהודיים על אדמות הכפר //	بلدات يهودية على أراضي القرية //
שלומי, בצת, כפר ראש הנקרה, לימן	شلومي، بيتست، قرية روش هنكراة، ليمان
יישובים פלסטיניים קרובים // אלזיב, אלסמיריה (הרוסים)	بلدات فلسطينية قريبة // الزيب والسومرية (مهدومة)

אלזיב الزيـب

מספר תושבים בשנת 1948 // כ-2,200	عدد السكان في العام ١٩٦٧ // حوالي ٢,٢٠٠.
מספר בתים בשנת 1948 // 525	عدد البيوت في ١٩٤٨ // .525
מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 // חקלאות, דייג וארבעה בתי־בד (שניים מהם הופעלו באמצעות בעלי־חיים, ושני בתי־בד ממוכנים).	مصادر المعيشة الأساسيا، حتى ١٩٤٨ // الزراعة والصيد وأربع معاصر (اثنتان منها عملت بقوة دفع الحيوانات واثنتان مُمَكننتان).
בתי ספר // בית ספר יסודי (נהרס)	مدارس // مدرسة ابتدائية . هُدمت
אתרי דת // מסגד ובית קברות	مواقع دينية // مسجد ومقبرة
תאריך כיבוש // ה-14 במאי 1948	تاريخ الاحتلال // ١٤ أيار ١٩٤٨
היכן נמצאים הפליטים // רובם בדרום לבנון, בכפר קאנא. רבים אחרים חיים כיום ביישוב אלמזרעה שבשטח ישראל.	اين يتواجد اللاجئون اليوم // في جنوب لبنان، في كفر قانا. كثيرون منهم يعيشون حاليا في قرية المزرعة داخل إسرائيل.

יישובים יהודיים על אדמות הכפר // גשר הזיו, חלק מלימן, סער, שכונות צפוניות של נהריה: גבעת טרומפלדור, רסקו, נווה אלון.	بلدات يهودية على أراضي القرية // جيشر هزيب، قسم من ليمان، ساعر، الأحياء الشمالية من نهريا، جبعات ترومبلدور، رسكو، نفيه ألون.
יישובים פלסטיניים קרובים // אלבסה, אלסמיריה, אם פרג׳, אלנהר (הרוסים)	بلدات فلسطينية قريبة // البصّة، السميرية، أم فرج، النهر (مهدومة)

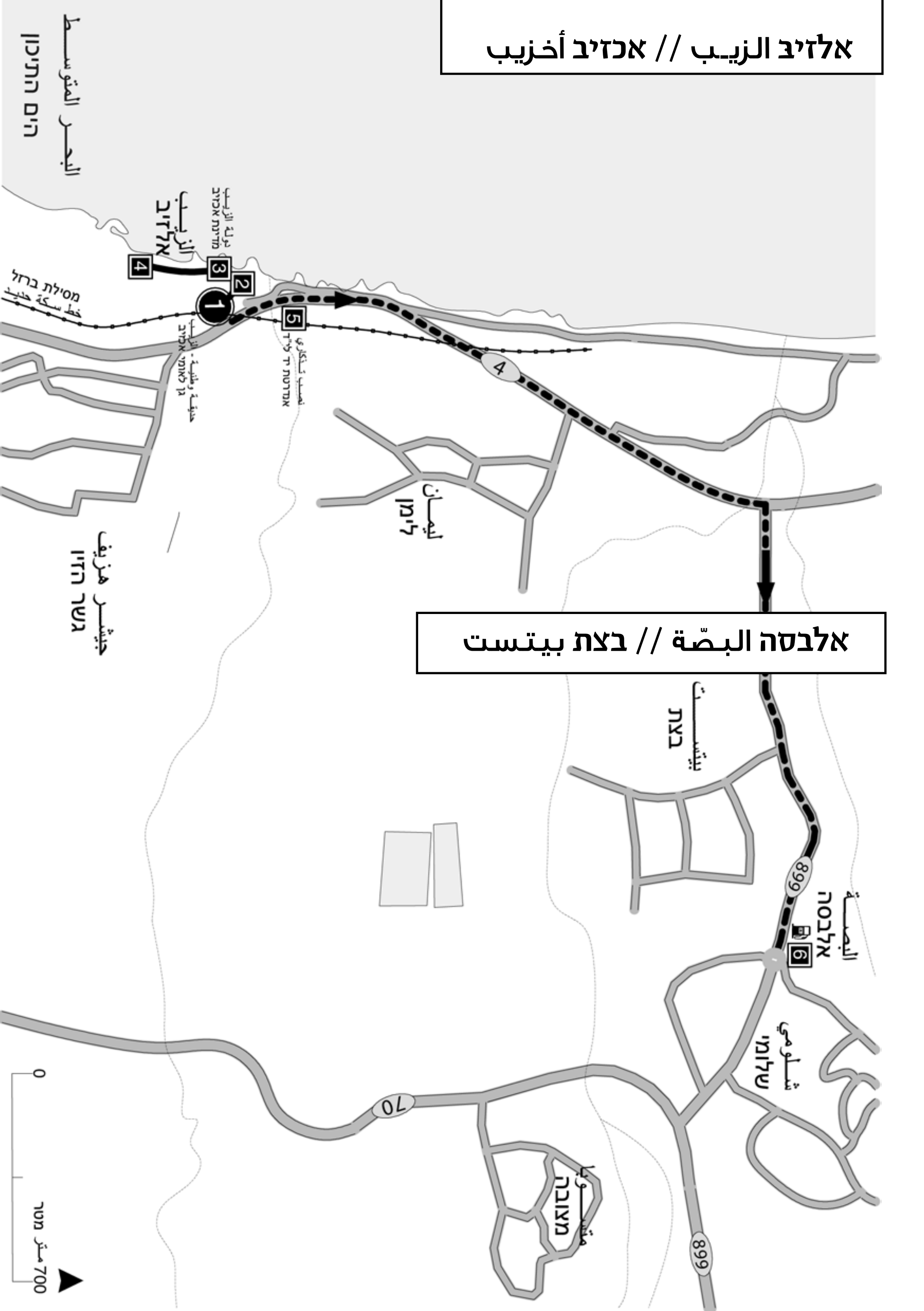

אלזיב الزيـب // אכזיב أخزيب
אלבסה البـصّة // בצת بيتست
מסילת ברזל
خط سكة حديد
4
899
70

פרטי המסלול
تفاصيل المسار

סוג מסלול // משולב	نوع المسار // مدمج
נקודת מוצא // הפארק הלאומי אכזיב	نقطة الانطلاق // منتزه أخزيب الوطني
נקודת סיום // מרכז שלומי	نقطة النهاية // مركز شلومي

הגעה ברכב //

עולים על כביש 4, לקטע שבין נהריה לראש הנקרה. המגיעים מדרום עוברים את קיבוץ סער ולאחריו את קיבוץ גשר הזיו. מייד לאחר גשר הזיו פונים שמאלה לפארק הלאומי אכזיב. מחנים בכניסה ל"מדינת אכזיב" או לחילופין בחניה המרווחת של הגן הלאומי אכזיב. החניה בשפע.

الوصول بسيارة خصوصية //

نسافر على شارع ٤ إلى المقطع بين نهريا وراس الناقورة. القادمون من الجنوب يتجاوزون كيبوتس ساعر ومن ثم كيبوتس جيشر هزيب. بعد جسر الزيب مباشرة نتجه يساراً إلى منتزه بارك أخزيب الوطني. نركن السيارة في مدخل "دولة الزيب" أو في الموقف الواسع للمنتزه. هناك أماكن كثيرة للوقوف.

הגעה בתחבורה ציבורית //

מנהריה חברת נתיב אקספרס מבצעת נסיעות סדירות לשלומי בקווים 22, 23, 27, 32 ,24, 33. לתחילת המסלול, יורדים בתחנה שבפארק הלאומי אכזיב.

الوصول بالمواصلات العامة //

تقوم شركة نتيب إكسبرس بسفرات منتظمة من نهريا إلى شلومي عبر خطوط ٢٢، ٢٣، ٢٧، ٣٢، ٢٤، ٣٣. للبدء بالرحلة ينبغي النزول في محطة بارك أخزيب الوطني.

אורך המסלול // 4-3 קילומטרים	طول المسار // ٤–٣ كيلومتر.
משך המסלול // כשלוש שעות	مدّة المسار // حوالي ثلاث ساعات.
דרגת קושי // קל	درجة الصعوبة // سهل.

עונה מומלצת //

כל השנה. הפארק הלאומי אכזיב, שחלק מהסיור נערך בשטחו, סגור למבקרים מתחילת חודש נובמבר ועד סוף מרץ כל שנה.

أفضل المواسم //

طيلة السنة. منتزه أخزيب الذي يمرّ جزء من المسار فيه مغلق من بداية نوفمبر حتى نهاية آذار من كل عام.

הפארק הלאומי אכזיב,
בית הקברות של אלזיב

לכפר הפלסטיני אלזיב, שבשטחו נסייר, כמו גם לפארק הלאומי אכזיב ו"מדינת אכזיב" של אלי אביבי הנמצאים היום על אדמתו, מגיעים דרך כביש נהריה–ראש הנקרה.

אלזיב שכן על גבעה מעוגלת סמוך לחוף הים התיכון. הכפר נבנה על שרידי העיר הכנענית אכזיב, שנכבשה על ידי האשורים 701 שנה לפני הספירה הנוצרית. חפירות גילו שהמקום היה מיושב עוד במאה ה-18 לפני הספירה, ושעד המאה ה-10 לפני הספירה עמדה בו עיר מוקפת חומה. בתקופה הרומית (המאה הראשונה לפני הספירה עד המאה הרביעית לספירה) נקרא המקום אקדיפה, והצלבנים (במאות ה-12 וה-13) כינוהו קסאל (מצודה קטנה) למברטי, או קסאל אימברט. באתר ארכיאולוגי בכפר נמצאו יסודות בניינים, רצפות, בור מים וקברים חצובים בסלע.

منتزه أخزيب الوطني،
مقبرة الزيب

نصل إلى قرية الزيب الفلسطينية التي سنتجول فيها وإلى منتزه أخزيب الوطني و«دولة أخزيب» التي أقامها إيلي أبيبي والموجودة على أراضي الزيب من شارع نهريا ـ راس الناقورة.

تقع الزيب على تلة مستديرة على شاطئ البحر المتوسط. أقيمت القرية على أنقاض المدينة الكنعانية أخزيب، التي احتلها الآشوريون العام ٧٠١ قبل الميلاد. كشفت التنقيبات الأثرية في الموقع عن حقيقة أن الموقع كان مسكونا منذ القرن الثامن عشر قبل الميلاد وأنه حتى القرن العاشر قبل الميلاد كانت المدينة محاطة بسور. في الحقبة الرومانية (القرن الأول قبل الميلاد وحتى القرن الرابع الميلادي) سمي الموقع بـ أكديبا وسماه الصليبيون (القرن ١٢ و١٣ للميلاد) باسم كسال (قلعة صغيرة) لمبارتي أو كسال إيمبيرت. وكان قد عُثر في حفريات أثرية في الموقع على أساسات أبنية وأرضيات وبئر ماء وقبور محفورة في الصخر.

בסיור באלזיב אנו נוכחים במצבם המוזנח של האתרים הקדושים, כגון בית הקברות והמסגד שנראה בהמשך, ובמרחק של המצב בפועל מההגנה המובטחת בחוק לאתרי הדת.

1 נחנה את המכונית בכניסה ל"מדינת אכזיב" או לחילופין בחניה המרווחת של הגן הלאומי אכזיב.

הנקודה הצפונית ביותר באיזור אכזיב היא בית הקברות של אלזיב, שנמצא לאורך הגדר של "מדינת אכזיב". אחריה, מצפון לדרום, נמצאים "מדינת אכזיב", הפארק הלאומי אכזיב ומועדון הים התיכון (club med).

נתחיל את הסיור בבית הקברות של אלזיב 2. אם החנתם את הרכב בחניון של הגן הלאומי, עליכם ללכת מעט צפונה, וממש מימין לשער "מדינת אכזיב" נמצאים הקברים של אלזיב.

נחפש את הקברים לאורך הגדר של מדינת אכזיב. בסיורים שערכנו במקום לא הצלחנו לגלות שמות על המצבות. בתי הקברות המוזנחים בישראל רבים בהרבה מן המסגדים והכנסיות: בעוד מסגדים וכנסיות נבנו רק בכפרים הגדולים יותר, ולעתים קרובות שימשו קבוצה רחבה יותר של כפרים

أوقفوا السيارة في مدخل «دولة أخزيب» أو في الموقف الواسع للمنتزه. 1

النقطة الأكثر شمالاً في منطقة الزيب هي مقبرة القرية الموجودة على طول السور في «دولة أخزيب». بعدها، من الشمال إلى الجنوب، توجد «دولة أخزيب»، منتزه أخزيب الوطني ونادي (club med).

نبدأ الجولة في مقبرة الزيب 2. خلال جولتنا في الموقع لم نستطع العثور على أسماء على الشواهد. المقابر المهملة في إسرائيل أكثر بكثير من المساجد والكنائس: ففي حين أن المساجد والكنائس أقيمت فقط في البلدات الكبيرة نسبياً وخدمت أحياناً كثيرة مجموعة من القرى الصغيرة في محيطها، فإن لكل قرية، مهما صغرت، كانت مقبرة. اعتُبرت هذه المقابر مثل مثيلاتها في العالم أماكن مقدسة وكانت هامة للمجتمع، إذ شكلت بالنسبة للأهالي مواقع ذكرى لموتاهم الأعزّاء الذين رحلوا. في غالبية المقابر الإسلامية والمسيحية، في أكثر من ٤٠٠ قرية هُدمت في العام ١٩٤٨، ترقد

سنقف خلال الجولة على الوضع المُهمل للأماكن المقدسة، مثل المقابر والمساجد، التي سنراها لاحقا في وضعية بعيدة جداً عن تلك التي يقضي القانون بضمانها للأماكن المقدسة.

קטנים מהסביבה, בית קברות היה לכל כפר קטן. בתי קברות אלה, כמו דומיהם ברחבי העולם, נחשבו לאתרים קדושים והיו חשובים לקהילות כאתרי הנצחה לבני משפחה ולחברים, בהם ניתן לכבד אנשים אהובים שהלכו לעולמם. ברוב בתי הקברות המוסלמיים והנוצריים בלמעלה מ-400 הכפרים שנחרבו בשנת 1948, קבורים בני משפחה של אזרחים ערבים החיים בישראל ושל הפזורה הפלסטינית ברחבי העולם.

במדינת ישראל קיים, לפי החוק, שוויון בין הדתות, ומובטחת הגנה לאתרים הקדושים להן. החקיקה העיקרית בנושא זה היא חוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז–1967, הקובע (בסעיף 1):

המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת, ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות.

جثامين أبناء عائلات عربية تعيش في إسرائيل والشتات الفلسطيني في أرجاء العالم.

بموجب القانون في دولة إسرائيل هناك مساواة بين الأديان، ويجب حماية المواقع المقدسة لهذه الأديان. التشريع الأساس في القانون هو قانون حماية الأماكن المقدسة - ١٩٦٧ الذي يقضي في بنده الأول:

تكون المواقع المقدسة محمية من التدنيس أو أي مسّ آخر، ومن كل ما يُمكن أن يشكّل مساً في حرية وصول أبناء الأديان إلى الأماكن المقدسة لهم أو المس بمشاعرهم تجاه هذه الأماكن.

בסיור באלזיב אנו נוכחים במצבם המוזנח של האתרים הקדושים, כגון בית הקברות והמסגד שנראה בהמשך, ובמרחק של המצב בפועל מההגנה המובטחת בחוק לאתרי הדת. חוויית התפכחות דומה תחזור בהמשך הסיור, באתרים קדושים בכפר אלבסה, שם חורבות המסגד, הכנסיות ובתי הקברות נמצאים בדרגות שונות של התפוררות, ורק בחלקם ניתנה רשות לעדות הדתיות השונות לפעול לתחזוקת המבנים.

سنقف خلال الجولة على الوضع المُهمل للأماكن المقدسة، مثل المقابر والمساجد، التي سنراها لاحقا في وضعية بعيدة جداً عن تلك التي يقضي القانون بضمانها للأماكن المقدسة. تجربة مماثلة ستعود على نفسها في وقت لاحق من الجولة، في مواقع من قرية البصّة حيث خرائب المسجد والكنائس والمقابر في مراحل مختلفة من اندثارها، ويسمح في جزء منها فقط لأصحاب هذه الأماكن بصيانتها.

אחד מן הבתים הללו הוא ביתו של מוח'תאר אלזיב, השיח' מחמוד חסין עטיה – בית אבן יפה, אשר אביבי הוסיף לו קומה מעץ והפך אותו למוזיאון.

ביתו של מוח'תאר אלזיב, השיח' מחמוד חסין עטיה 3

ניכנס כעת בשביל שמוליך אל "מדינת אכזיב", מדינה לכאורה. הכניסה למקום כרוכה בתשלום של 20 ש"ח לאדם.

בשנת 1952 שכר אלי אביבי מהמדינה שני מבנים על החוף במטרה לשפץ אותם. אחד מן הבתים הללו הוא ביתו של מוח'תאר אלזיב, השיח' מחמוד חסין עטיה – בית אבן יפה, אשר אביבי הוסיף לו קומה מעץ והפך אותו למוזיאון. בשנת 1971 הוקמה "מדינת אכזיב" על ידי אלי ורינה אביבי, כצעד מחאה נגד בניית הגן הלאומי במקום. כחלק מתהליך המחאה נבחרו המנון, דגל והונפקו דרכונים. בפועל היתה מדינת אכזיב כפר נופש בוהמי אשר משך אליו צעירים רבים, בעיקר בשנות השבעים המאוחרות.

بيت مختار الزيب الشيخ محمود حسين عطية 3

ندخل الآن إلى الممر الذي يتجه إلى «دولة أخزيب»: هنا دولة! الدخول مشروط بدفع رسوم بقيمة ٢٠ شيكل.

في العام ١٩٥٢ استأجر إيلي أبيبي من الدولة مبنيين على الشاطئ بهدف ترميمهما. أحد البيتين هو بيت مختار الزيب الشيخ محمود حسين عطية . بيت من حجر جميل أضاف عليه أبيبي طابقا خشبيا كمتحف. في العام ١٩٧١ أقيمت «دولة أخزيب» بأيدي إيلي ورينة أبيبي كخطوة احتجاجية ضد إقامة الحديقة الوطنية في المنطقة. وكجزء من عملية الاحتجاج تم اختيار نشيد وطني واستصدار جوازات سفر. عملياً كانت «دولة أخزيب» قرية استجمام استقدمت إليها الكثير من الشبان في أواخر السبعينيات.

أحد البيتين هو بيت مختار الزيب الشيخ محمود حسين عطية . بيت من حجر جميل أضاف عليه أبيبي طابقا خشبيا كمتحف.

נצא ממדינת אכזיב באותו השביל שבו נכנסנו. נלך מעט דרומה וניכנס לפארק הלאומי אכזיב. דמי הכניסה עומדים על 33 ש"ח למבוגר ו-20 ש"ח לילד. הפארק סגור למבקרים מתחילת נובמבר ועד סוף מרץ.

نخرج من «دولة أخزيب» عبر الممر الذي دخلنا منه. نتجه إلى الجنوب قليلاً إلى منتزه أخزيب. رسوم الدخول هي ٣٣ شيكل للبالغ و٢٠ شيكل للولد. المنتزه مغلق من نوفمبر/ تشرين ثان حتى نهاية مارس/آذار.

المسجد المطلّ على البحر بقي على حاله إلا إن كل مؤشرات وظيفة المبنى الدينية قد محيت وسُدّت كل منافذه بأيدي سلطة الحدائق الوطنية، وهي سلطة حكومية.

מסגד הכפר, בית האפנדי ושרידי בתים נוספים 4

רוב רובם של השרידים בפארק הלאומי הם של אלזיב, שעמד כאן עד שנת 1948.

ב-13-14 במאי 1948 פשטה חטיבת כרמלי של ה"הגנה" על צפון־מערב פלסטין במסגרת "מבצע בן עמי", שכיבוש אלזיב היה אחד מיעדיו העיקריים. ב"ספר תולדות ההגנה" נכתב שתושבי הכפר ברחו עם הופעת הכוחות היהודיים. בראיונות שערך ההיסטוריון הפלסטיני נאפד' נזאל, מסרו תושבים מהכפר שבשל כיסויי הראש של לוחמי ה"הגנה" הם סברו שאלה כוחות תגבור ערבים, וההתקפה באה בהפתעה על 40-35 אנשי המיליציה של הכפר. את תושבי אלזיב שנותרו במקום על אף המתקפה העבירו השלטונות הישראליים מאוחר יותר לכפר אלמזרעה, שבו קובצו פליטים מכפרי הגליל המערבי. ה"הגנה" הפגינה נוקשות רבה ביחס לתושבים של אלזיב, כנראה על מנת להעניש את התושבים על חלקם המשוער בהרג

مسجد القرية وبيت الأفندي وآثار بيوت أخرى 4

غالبية الآثار في المنتزه الوطني هي من قرية الزيب التي كانت هنا حتى العام ١٩٤٨.

في ١٣– ١٤ أيار ١٩٤٨ داهمت وحدة كرملي التابعة لمنظمة الـ «هجاناه» شمال غرب فلسطين في إطار «حملة بن عامي» التي كان احتلال الزيب أحد أهدافها الأساسية. في «كتاب تاريخ الهجناه» ورد أن السكان هربوا مع ظهور القوات اليهودية. في مقابلات أجراها المؤرخ الفلسطيني نافذ نزال قال سكان من القرية أنه بسبب غطاء الرأس الذي اعتمره مقاتلو الهجناه ظنّ السكان أنهم أمام قوات تعزيز عربية، وإن الهجوم كان مباغتا بالنسبة لـ ٣٥–٤٠ عنصراً من ميليشيا القرية. أما السكان الذين ظلوا في الزيب، بالرغم من الهجوم، فقد نقلهم الإسرائيليون لاحقاً إلى قرية المزرعة التي تجمع فيه لاجئون من مختلف قرى الجليل الغربي. أبدت الـ«هجناه» تصلباً شديداً في تعاملها مع سكان الزيب، وكما يبدو لمعاقبتهم على قسطهم المفترض في مقتل

מבקרי הגן הלאומי עורכים פיקניק בצלו של מבנה עות'מני עתיק ובצד המסגד שנאטם //
رواد المتنزه القومي يرتاحون في ظل مبنى عثماني قديم إلى جوار مسجد تم إغلاقه

המסגד, הצופה אל הים, נותר על תלו, אולם כל הסימנים לתפקידו הדתי של הבניין נמחו, וכל הכניסות אליו נאטמו על ידי רשות הגנים הלאומיים, שהנה גוף ממשלתי.

לוחמים רבים משיירת יחיעם – שיירת אספקה של חטיבת כרמלי לקיבוץ יחיעם שהותקפה במרץ 1948. משה כרמל, מפקד החטיבה, הורה למחוק את אלזיב כדי להבטיח שתושביו לא יוכלו לשוב אליו. בדצמבר 1948 ביקר במקום יוסף ויץ, בכיר בקק"ל, ראה את ההרס וכתב בעקבות זאת: "אני מהרהר אם טוב שנהרס, ואם לא היתה הנקמה גדולה יותר אילו היינו מכניסים עתה יהודים לתוך בתי הכפר". קיבוץ גשר הזיו, שבחלקו הוקם על אדמות הכפר אלזיב, נוסד על ידי קבוצה ממפוני בית הערבה בתום מלחמת השחרור, כחלק ממפעל יישוב הגליל.

נמשיך עם שביל הכניסה ונגיע למסגד הכפר. המסגד, הצופה אל הים, נותר על תלו, אולם כל הסימנים לתפקידו הדתי של הבניין נמחו, וכל הכניסות אליו נאטמו על ידי רשות הגנים הלאומיים, שהנה גוף ממשלתי. אזרחים ערבים מוסלמים רבים מבקרים באתר הקמפינג, אולם ההזדמנות להתפלל כיום במסגד נמנעת מהם על ידי המדינה, שלא מכירה במורשתם הדתית.

الكثير من المقاتلين من قافلة «يحيعام» . وهي قافلة تابعة لوحدة كرملي أرسلت إلى كيبوتس يحيعام وهوجمت في آذار ١٩٤٨. موشي كرمل قائد الوحدة، أعطى أمره بمحو الزيب كي لا يعود سكانها إليها. في ديسمبر ١٩٤٨ زار المكان يوسف فايتس مسؤول كبير في الكيرن كييمت، شاهد الدمار وكتب عن ذلك: «أفكّر في جدوى الهدم وفي أن الانتقام سيكون أكبر لو أننا وطّنا يهوداً في بيوت القرية». كيبوتس «جيشر هزيب» أقيم بأيدي مجموعة من الذين تم إخلاؤهم من بيت العرباة في نهاية حرب ١٩٤٨ كجزء من مشروع تهويد الجليل.

نواصل مع ممر المدخل ونصل إلى مسجد القرية. المسجد المطلّ على البحر بقي على حاله إلا إن كل مؤشرات وظيفة المبنى الدينية قد محيت وسُدّت كل منافذه بأيدي سلطة الحدائق الوطنية، وهي سلطة حكومية. كثيرون هم المواطنون العرب المسلمون الذين يزورون الموقع إلا أن الدولة تحرمهم من فرصة الصلاة في المسجد ولا تعترف بموروثهم الديني.

ממסגד הכפר נמשיך אל בית האפנדי, שנמצא ממש בסמוך לו. שובו של השלטון הטורקי לארץ באמצע המאה ה-19, לאחר עשור של שלטון מצרי, הביאו עמם תמורות וחידושים (במסגרת הרפורמה שכונתה ה"טנזימאת"). אחד החשובים שבהם הוא חוק הקרקעות החדש, שבין השאר אפשר רכישת קרקעות על ידי זרים (לא מוסלמים). כדי להבין את המניע של אנשי הכפרים למכור את אדמותיהם, אפשר להתרשם מסיפור שסיפר לנו מר אבו סלים, עקור מן הכפר אלבסה החי כיום במעיליא, על עימות בין אנשי אלזיב לאנשי הכפר הסמוך אלבסה, שאליו נגיע בהמשך הסיור: אבו סלים סיפר כי בתקופת השלטון הטורקי תושבי שני הכפרים נאבקו על 500 דונם אדמה, כאשר כל אחד מן הצדדים טען שהאדמות שייכות לכפר האחר – על מנת להקל את עול המסים שגבה השלטון על האדמות.

نواصل من مسجد القرية إلى بيت الأفندي الموجود بجواره تماماً. عودة الحكم العثماني إلى البلاد في منتصف القرن الـ ١٩ بعد عقد من الحكم المصري استقدمت معها تحولات وتجديدات (في إطار إصلاح سمي بالتنظيمات) كان من أهمها وأبرزها قانون الأراضي الجديد الذي سمح للأجانب غير المسلمين باقتناء الأراضي. ولغرض فهم دوافع أهل القرية لبيع أراضيهم يُمكننا أن نتمعن في قصة حكاها لنا السيد أبو سليم، وهو مهجّر من البصّة ويعيش اليوم في معليا، عن مواجهة بين سكان الزيب وبين أهالي البصة المجاورة التي سنصلها في وقت لاحق. قال أبو سليم: اختلف أهالي القريتين على ٥٩٩ دونماً بحيث ادعى كل طرف أن الأرض تابعة للقرية الأخرى . بهدف التقليل من عبء الضرائب التي جباها الحكم التركي على الأراضي.

למרות העזובה ניתן להתרשם מאווירת הכפר המקורי, משביל המדרגות המתפתל ומהבינוי המדורג העוקב אחר שיפולי הגבעה.

חוק הקרקעות הביא להתחזקות מעמד הנכבדים העירוניים (האפנדים) על חשבון השיח'ים הכפריים, והטביע את חותמו על אורחות חייה של החברה הפלסטינית בארץ. הדרן של החווילות שבנו לעצמם האפנדים באותה תקופה בכפרים שמאדמותיהם רכשו משקף את מצבם וכוחם של בני משפחות מיוחסות בארץ בכלל ובגליל בפרט. אם יש לכם זמן נוסף לצד הסיור באלזיב ובאלבסה מומלץ לבקר גם בבתי אפנדים אחרים בגליל המערבי: בית ליברמן בנהרייה, שנבנה על ידי משפחת טועני מלבנון, ובית הקולונל בכפר אלמזרעה.

نסתובב בין בתי אלזיב שנותרו, נרד לים, ונשקיף על הבתים.

قانون الأراضي أفضى إلى تعزيز مكانة الوجهاء في المدن (الأفندية) على حساب شيوخ القرى وانعكس بوضوح على طبيعة الحياة في المجتمع الفلسطيني في البلاد. تدلّ فخامة الأبنية التي أقامها الأفندية لأنفسهم في تلك الفترة في القرية التي اشتروا أراضيها على وضع وقوة أبناء العائلات الثرية في البلاد عامة والجليل بشكل خاص. إذا كان لديكم فائض من الوقت نوصي بزيارة بيوت أخرى للأفندية في الجليل الغربي: بيت ليبرمن في نهريا الذي أقيم بأيدي عائلة طعني من لبنان وبيت الكولونيل في قرية المزرعة.

نتجول بين بيوت الزيب الباقية ثم ننزل إلى الشاطئ ونشرف على هذه البيوت.

נמשיך לאורך חוף הים דרומה. נעבור את השלט שאוסר כניסה, והנה אנו בכפר הנופש של מועדון הים התיכון באכזיב, שהתאים את בתי אלזיב לצרכיו. מייד עם הכניסה לכפר נעלה במדרגות שמשמאלנו אל בין שרידי בתי הכפר, ונפלס דרכנו מבעד לצמחיית הבר. למרות העזובה ניתן להתרשם מאווירת הכפר המקורי, משביל המדרגות המתפתל ומהבינוי המדורג העוקב אחר שיפולי הגבעה.

نواصل السير على طول شاطئ البحر جنوباً. نتجاوز لافتة «ممنوع الدخول» لنصل إلى القرية الاستجمامية التابعة لنادي الشرق الأوسط في الزيب التي لاءمت بيوت الزيب لاحتياجاتها. فور دخولنا القرية نصعد الدرج إلى يسارنا بين آثار بيوت القرية ونشق طريقنا عبر النباتات البرية. رغم الإهمال أمكننا أن نتبين الأجواء في القرية الأصلية من الدرج المتعرج ومن البناء المتدرج الذي يسير وفق انحدار التل.

גשר אלזיב

בעלי הרכב שבינינו יחזרו אל הרכב, וייסעו כ-200 מטר צפונה על כביש 4, כביש נהריה-ראש הנקרה. נעבור את הגשר ונחנה בצד. לחילופין ניתן ללכת בזהירות לאורך כביש 4 כ-200 מטר צפונה.

جسر الزيب

يعود أصحاب السيارات إلى سياراتهم ويسافرون نحو ٢٠٠ متر باتجاه الشمال على شارع ٤، شارع نهريا - راس الناقورة. نتجاوز الجسر ونتوقف جانباً. أو يُمكن السير بحذر على طول شارع ٤ نحو ٢٠٠ متر باتجاه الشمال.

رغم الإهمال أمكننا أن نتبين الأجواء في القرية الأصلية من الدرج المتعرج ومن البناء المتدرج الذي يسير وفق انحدار التل.

נגיע אל גשר יד לי"ד מעל ערוץ נחל כזיב, ליד שפכו אל הים. עד שנת 1946 היו בסמוך לאלזיב גשר רכבת וגשר כביש שהובילו לגבול המדטורי עם לבנון, ושרידיהם מצויים מימין לאנדרטה שבמקום. 5

פיצוץ גשר אלזיב נערך במסגרת "ליל הגשרים" ב-16 ביוני 1946 – מבצע של אנשי הפלמ"ח לפיצוץ 11 גשרים המחברים את פלסטין עם המדינות השכנות. פיצוץ הגשר התרחש בטרם עת, וכך נהרגו 13 לוחמי הפלמ"ח שהשתתפו בפעולה. לזכרם, ולזכר לוחם פלמ"ח נוסף שנהרג בהסתערות על הגשר, הוקמה במקום אנדרטת יד לי"ד.

בהמשך הנסיעה צפונה נוכל לראות שרידים של גשרים נוספים שבזמנו סייעו לחבר את פלשתינה עם הארצות השכנות במסילות רכבת וכבישים, ולהתרשם מעוצמתם. את המשך מסילת הרכבת ניתן לראות גם בראש הנקרה.

نصل إلى جسر «يد ليد» فوق وادي الزيب قرب مصبه عند البحر. حتى العام ١٩٤٦ كان قرب الزيب جسر للقطار وجسر للشارع وصل إلى الحدود الانتدابية مع لبنان ولا تزال آثارهما على يمين النصب التذكاري في المكان. 5

تم تفجير جسر الزيب في إطار «ليلة الجسور» في ١٦ حزيران ١٩٤٦ - وهي حملة نفذها مقاتلو البلماح واستهدفت تدمير ١١ جسراً توصل فلسطين مع دول الجوار العربية. تم تفجير الجسر قبل الموعد المقرر، الأمر الذي أدى إلى مقتل ١٣ من عناصر البلماح الذين شاركوا في العملية. وقد أقيم في المكان نصب تذكاري لهؤلاء ولعنصر آخر قتل في الهجوم على الجسر.

لاحقاً، عندما نسير شمالاً، نستطيع أن نرى آثار جسور أخرى ساعدت في الماضي على ربط فلسطين مع البلاد المجاورة بسكة حديد وشوارع، والتعرف على حيويتها. تتمة سكة الحديد تظهر، أيضاً، في راس الناقورة.

שלומי,
הכנסייה היוונית אורתודוקסית
של אלבסה 6

מגשר אלזיב נמשיך אל אלבסה. בעלי הרכב ייסעו צפונה על כביש 4, יפנו בצומת שלומי ימינה, אל כביש 899, ייכנסו לעיירה שלומי בכביש הכניסה הראשי, יפנו שמאלה בכיכר שממול תחנת הדלק וייחנו לאחר כמאתיים מטר מול הכנסייה של אלבסה. המתניידים בתחבורה ציבורית יוכלו להמתין לאחד מקווי חברת "נתיב אקספרס" הנוסעים מנהריה לשלומי ושהגיעו גם לנקודת ההתחלה של הסיור.

شلومي،
الكنيسة اليونانية الأرثوذكسية
في البصة 6

نسير من جسر الزيب إلى البصّة. يسافر أصحاب السيارات شمالاً على شارع ٤، ينعطفون يميناً في مفرق شلومي، إلى شارع ٨٩٩، يدخلون إلى بلدة شلومي من شارعها الرئيسي ويتوجهون يساراً قبالة محطة الوقود ويوقفون سياراتهم على بعد ٢٠٠ متر قبالة كنيسة البصة. المتنقلون في المواصلات العامة يستطيعون الوصول بأحد خطوط «نتيب إكسبرس» التي تسافر بين نهريا وشلومي وتصل نقطة الانطلاق إلى الجولة.

عظمة وجمال الكنيسة المثيرة للإعجاب التي أمامنا يدلان على أن البصة كانت بلدة كبيرة ومن بين القرى المتطورة في الجليل الغربي.

מקור שמו של אלבסה הוא כפי הנראה במילה הכנענית "ביסה", שמשמעותה ביצה. גודלה ויופייה של הכנסייה שמולנו, שנותרה מרשימה, מעידים כי אלבסה היה כפר גדול, ומבין המפותחים ביותר בגליל המערבי. מועצת אלבסה דאגה לסלילת דרכים בכפר, בנתה בתי ספר וקיימה בכפר שוק מדי יום ראשון. בתי הכפר הישנים היו בנויים אבן, מסודרים בצפיפות, ומופרדים בסמטאות מרוצפות אבן. אחרי מלחמת העולם הראשונה נבנו בכפר גם בתים ממלט, במרווחים גדולים יותר זה מזה.

בכפר גרו משך מאות בשנים פלסטינים ממוצא נוצרי ומוסלמי, במספר שווה פחות או יותר. כך לדוגמא, בהסתמך על נתונים של השלטון הבריטי משנת 1927, ניתן לראות את החיים המשותפים של בני דתות שונות ובני פלגים של הנצרות והאסלאם באלבסה, שכן הם מעידים כי בכפר גרו נוצרים פרוטסטנטים, קתולים ויוונים-אורתודוקסים, מוסלמים סונים, ואף מתואלים – מוסלמים שיעים שמקורם בלבנון.

مصدر اسم البصّة، كما يبدو، من الكلمة الكنعانية «بيصة» ومعناها بيضة. عظمة وجمال الكنيسة المثيرة للإعجاب التي أمامنا يدلان على أن البصة كانت بلدة كبيرة ومن بين القرى المتطورة في الجليل الغربي. فقد عمدت البلدية إلى شق شوارع وبناء مدارس ونظمت في البلدة سوقاً كل يوم أحد. بنيت البيوت القديمة من الحجارة، وأقيمت بشكل متراصّ تفصل بينها أزقة مرصوفة. بعد الحرب العالمية الأولى بُنيت في القرية بيوت من الإسمنت على مسافات أبعد من بعضها.

عاش في القرية مئات السنين فلسطينيون من أصول مسيحية وإسلامية بأعداد متساوية تقريباً. هكذا مثلاً، بالاستناد إلى معطيات السلطات البريطانية من العام ١٩٢٧، يُمكن رؤية الحياة المشتركة لأبناء الديانات المختلفة والطوائف المسيحية والمسلمين في البصة، إذ تدلنا هذه المعطيات على وجود مسيحيين بروتستانت، وكاثوليك يونانيين وأرثوذكس ومسلمين سنّة ومتوالية ـ مسلمين شيعة لبنانيي الأصل.

גודלה ויופייה של הכנסייה שמולנו, שנותרה מרשימה, מעידים כי אלבסה היה כפר גדול, ומבין המפותחים ביותר בגליל המערבי.

בתקופת שלטון הבריטים, הקרבה לגבול אפשרה לאלבסה להיות תחנת מעבר לסחורות. אבו סלים, שנולד בכפר כאמור, מספר על שיירות גמלים, מסחר וחיים שוקקים. כמו כן סיפר אבו סלים על 11 בתי הקפה שהיו באלבסה ובית המלון, שבהם בילו תשבים ואורחים שעות רבות מדי יום. שנתיים לפני כיבוש הכפר ב–1948 חובר הכפר על ידי השלטון הבריטי לרשת המים. הקרבה לגבול הביאה גם לנוכחות מוגברת של כוחות ביטחון, ובכפר היתה תחנת משטרה בריטית ונמל תעופה צבאי בריטי שהוקם בסמוך.

במרכז הכפר עמדו שלוש כנסיות: אורתודוקסית, קתולית ופרוטסטנטית. הראשונה, זו שלידה אנו עומדים כעת, שופצה על ידי הקהילה, שמקיימת כיום מגעים עם המינהל להשגת אישור לשיפוץ נרחב יותר ולהחזרת הכנסייה לשימושה. כיום המקום משמש כמקום תפילה והתכנסות גם עבור נוצרים מהקהילה הרוסית בשלומי. באופן רשמי ניתן להתרשם מיופיה של הכנסייה רק מן החוץ, אך ניתן גם לטפס על גבי האבנים שלמרגלות דלת

في فترة الانتداب جعل القرب من الحدود بلدة البصّة محطة لنقل البضائع. أبو سليم الذي ولد في البلدة يحكي عن قوافل جمال وتجارة وحياة نشطة. وحكى أيضاً عن ١١ مقهى وفندق كانت في البلدة قضى فيها السكان والزائرون ساعات طويلة كل يوم. قبل سنتين من احتلالها في العام ١٩٤٨ ربطها الانتداب بشبكة المياه. كما أن القرب من الحدود استدعى حضوراً أمنياً مكثفاً لقوات الأمن، فقد كان في البلدة مركز شرطة بريطاني وأنشئ مطار عسكري في الجوار.

في مركز البلدة قامت ثلاث كنائس: أرثوذكسية وكاثوليكية وبروتستانتية. الأولى، التي نقف عندها الآن، رممها مهجرو القرية الذين يسكنون داخل دولة إسرائيل حيث يجرون اتصالاتهم مع الدوائر المختصة لغرض ترميمها بشكل نهائي تمهيداً للعودة إلى الصلاة فيها. تُستعمل الكنيسة اليوم كمكان صلاة وتجمع لأصحابها وللمسيحيين من المهاجرين الروس في شلومي. يُمكن رؤية جمال الكنيسة من الخارج فقط، ومع هذا يُمكن أيضا تسلق الحجارة عند المدخل ودخولها لمشاهدتها

הכנסייה האורתודוקסית באלבסה עדיין עומדת על תלה ומחכה לשיפוץ //
الكنيسة الأرثوذكسية في البصّة لا تزال قائمة على حالها وتنتظر الترميم

خلال الحكم العسكري، منذ إقامة الدولة حتى العام ١٩٦٦، تم الإعلان عن منطقة البيوت «منطقة مغلقة». لكن رغم إلغاء القيود العامة المتشددة على تنقل المواطنين العرب فقد تم تجديد حظر دخول البصّة.

הכניסה, להסיט את הבריח, להיכנס ולראותה גם מבפנים. כאשר ביקרנו בכנסייה התרשמנו שמישהו דאג לניקיונה, והבחנו שהונחו בה ספרי תפילה בערבית וברוסית. אבו סלים ובנו וקים וקים סיפרו לנו על מאבק שהיה בתחילה בין הקהילה הרוסית שהגיעה לכנסייה לבין העקורים ובני משפחותיהם. לבסוף הושג הסדר והוסכם על שימוש של הקהילה במקום ללא תביעה לבעלות.

כנסייה זו היא בין המבנים הבודדים מאלבסה שנותרו בשלמותם. בסביבתה אפשר לראות מבנים נוספים עם גגות שקרסו, כמו גם שרידי מבנים שנהרסו על ידי בולדוזר. מחלקם פורקו אבנים שהועברו למקום אחר כחומרי בנייה. אנו מקווים כי גורלה של הכנסייה היפה לא יהיה כגורל יתר המבנים, אך לא נתפלא אם ללא עבודת שימור והצלה, בעתיד הקרוב תיוותר הכנסייה ללא קירוי, והחלל הפנימי יתמלא בשברים של תקרת הקשתות והרעפים אשר מעליה.

من داخلها. عندما زرنا الكنيسة رأينا أن أحداً قد اهتم بتنظيفها وأنه وضعت فيها كتب دينية بالعربية والروسية. أبو سليم وابنه شرحا لنا عن مواجهة قامت في البداية بين الجماعة من أصل روسي وبين مهجري البصة وعائلاتهم. في النهاية، تم التوصل إلى تسوية تقضي بالسماح للمهاجرين الروس باستعمال الكنيسة دون أن تكون لهم الملكية عليها.

هذه الكنيسة هي من المباني الكاملة القليلة التي بقيت من البصة. يُمكن أن نرى في محيطها مباني أخرى تداعت سقوفها وآثار مبان أخرى هدمتها الجرّافات. جزء منها تعرّض لتفكيك حجارته التي استُعملت كمواد بناء. نأمل ألا يكون مبنى الكنيسة الساحر هذا كمصير بقية المباني بجوارها، لكننا لن نُفاجأ في حال تخلف المعنيون عن الحفاظ عليها وإنقاذها، أن نجد الكنيسة بدون سقف وأن تمتلئ في الداخل بأنقاض سقفها وقرميدها وقناطرها.

הבית שליד הכנסייה

בשונה מבתי אלזיב, רוב בתי הכפר אלבסה נותרו על תלם בסוף המלחמה. לאחר המלחמה הפכו חלקם מהתושבים לפליטים מחוץ לגבולות המדינה, וחלקם לעקורים פנימיים, בתוך גבולות המדינה. בזמן הממשל הצבאי, מקום מדינת ישראל ועד שנת 1966, איזור הבתים הוכרז כ"שטח סגור"; אולם גם כאשר הוסרו ההגבלות הכלליות החמורות על תנועת האזרחים הערבים, חודש הצו האוסר על הגישה לאלבסה. רק בשנים 71-1970 הרסה המדינה את רוב בתי הכפר, על מנת לפתח את האיזורים התעשייתיים שלפנינו. מעטים מאוד בתי המגורים שנותרו על תלם עד ימינו אלה.

البيت بجانب الكنيسة

خلافاً لبيوت الزيب، ظلت بيوت البصة على حالها في نهاية الحرب. بعد الحرب، تحول جزء من السكان إلى لاجئين خارج حدود الدولة وجزء منهم إلى لاجئين داخليين ضمن حدود الدولة. خلال الحكم العسكري، منذ إقامة الدولة حتى العام ١٩٦٦، تم الإعلان عن منطقة البيوت «منطقة مغلقة». لكن رغم إلغاء القيود العامة المتشددة على تنقل المواطنين العرب فقد تم تجديد حظر دخول البصّة. فقط في العام ١٩٧٠ - ١٩٧١ هدمت الدولة غالبية بيوت البلدة لغرض إنشاء المناطق الصناعية التي أمامنا. قليلة جدًا هي البيوت التي ظلت على حالها إلى يومنا هذا.

בזמן הממשל הצבאי, מקום מדינת ישראל ועד שנת 1966, איזור הבתים הוכרז כ"שטח סגור"; אולם גם כאשר הוסרו ההגבלות הכלליות החמורות על תנועת האזרחים הערבים, חודש הצו האוסר על הגישה לאלבסה.

ממש בסמוך לכנסייה נמצאים שני בתים. לאחד הבתים, שממערב לכנסייה, אפשר להיכנס. בחצרו נמצא עץ פיקוס ענק המזמין לנוח בצלו הנדיב. הבית מכונה "בית האחיות" ושימש גם ככנסייה פרוטסטנטית. באחת הפעמים שהיינו במקום הגיע אב עם בן במדים, וסיפר ששירת כאן כחייל לפני 35 שנה והבית הזה שימש כחדר האוכל של הגדוד. מי שיבחר להיכנס פנימה, יוכל לעלות בזהירות גם לקומה השנייה.

לבית השני הסמוך לכנסייה, הגדול יותר, קשה להגיע בעונת הקיץ, בשל שדה הקוצים המקיף אותו. לפי מידע מהאתר Palestine remembered הוא שייך לח'ליל סאלח ח'ורי. בהודעה באתר מה-1 באפריל 2008 נכתב: *this is the house where my father was born in1922, it belongs to my grand father khalil saleh khoury.*

על פי עדות אחרת זהו "בית הכומר" – הבית הגבוה עם הקשתות ששרידיו עדיין עומדים לצד הכנסייה.

بجوار الكنيسة تمامًا بيتان. يُمكن الدخول لأحدهما وهو القائم غرب الكنيسة. في الباحة شجرة بيكوس عملاقة تدعو للاستراحة في ظلها. يُدعى البيت «بيت الأخوات» واستُعمل ككنيسة بروتستانتية. في إحدى المرات التي كنا فيها هناك وصل إلى المكان أب بزي عسكري مع ابنه وحكى لنا أنه خدم في الجيش [الإسرائيلي] في هذا المكان وأن البناية استُعملت كغرفة طعام لوحدته العسكرية. يُمكن الدخول والصعود بحذر على الدرج إلى الطابق الثاني.

من الصعب الوصول إلى البيت الثاني، وهو أكبر، في فصل الصيف بسبب حقل الأشواك الذي يحيطه. حسب المعلومات من موقع Palestine remembered فإن صاحب البيت هو صالح خوري. في تعريف عن البيت من مطلع نيسان ٢٠٠٨ جاء في الموقع الالكتروني: *this is the house where my father was born in1922, it belongs to my grand father khalil saleh khoury.*

حسب شهادة أخرى، البيت هو «بيت الخوري». البيت العالي مع قناطره الذي لا تزال آثاره قرب الكنيسة.

מועצת אלבסה דאגה לסלילת דרכים בכפר, בנתה בתי ספר וקיימה בכפר שוק מדי יום ראשון. בתי הכפר הישנים היו בנויים אבן, מסודרים בצפיפות, ומופרדים בסמטאות מרוצפות אבן.

המסגד של אלבסה והכנסייה הקתולית

המסגד של אלבסה שופץ על ידי עמותת אלאקצא, לאחר שהפך לדיר צאן. המינהל הקיף את המקום בגדר ברזל גבוהה, ומתנגד לשימוש קהילתי במסגד ולתחזוקו בידי הקהילה. הקפת אתרי פולחן בגדר וההכרזה עליהם כ"איזורים סגורים", כפי שנעשו כאן, נועדו לחסום את גישת האזרחים הערבים אליהם ולכן פוגעת בחופש הפולחן שלהם. אין זה המקום היחידי שבו הוכרז על מסגד כ"איזור סגור" תוך פגיעה בחופש הפולחן: מדיניות דומה מיושמת גם במקומות אחרים, כגון אלמנשיה (כיום בתל־אביב) וביר אלסבע (כיום באר שבע). על הגדר סביב המסגד באלבסה תלוי שלט שאוסר על הכניסה למבנה, מטעמי בטיחות. על אף האיסור, הגדר ניתנת למעבר בקלות. המסגד נראה במצב יחסית טוב.

مسجد البصّة والكنيسة الكاثوليكية

حظي مسجد البصّة بترميم من جمعية الأقصى بعد أن تم تحويله إلى حظيرة غنم. أحاطت دائرة الأراضي المكان بسور حديدي عال وتعارض أن يستعملە المصلون أو أن يصونه أصحاب الشأن. إقامة أسوار حول الأماكن المقدسة وإعلانها «مناطق مغلقة» كما رأينا هنا، يُقصد بها منع المواطنين العرب من الوصول إليها وتمس حرية العبادة والطقوس الدينية. ليس هذا هو المكان الوحيد الذي أعلن «منطقة مغلقة» من خلال المسّ بحرية العبادة: سياسة مماثلة مطبقة أيضًا في مواقع أخرى مثل سلمة (ضمن حدود تل أبيب) وبير السبع. على السور حول المسجد في البصة علقوا لافتات تحظر الدخول لأسباب وقائية. رغم الحظر يُمكن تجاوز السور بسهولة. أما المسجد فيبدو في حالة جيدة نسبيًا.

فقد عمدت البلدية إلى شق شوارع وبناء مدارس ونظمت في البلدة سوقاً كل يوم أحد. بنيت البيوت القديمة من الحجارة، وأقيمت بشكل متراصّ تفصل بينها أزقة مرصوفة.

כדי להגיע מהמסגד לכנסייה הקתולית נלך במעלה הרחוב ונעבור מספר מפעלים. בסוף השביל, לאחר כ-200 מטר, נראה את שרידי הכנסייה.

כדאי לשים לב שרוב המבנים שנותרו על תלם באלבסה הם אתרי קדושה. הסיבה לכך היא שרק אתרים קדושים ספורים נהרסו לחלוטין ב-1948 ובהמשך. העובדה שכנסיות ומסגדים זכו ליחס שונה מרשויות המדינה מהווה ראיה לכך שישראל הכירה במעמדם המיוחד של אתרי פולחן; עם זאת, הטיפול שלו זוכים אתרים אלה, כפי שאנו רואים בסיור זה, מלמד כי אף שהמדינה ערה ככל הנראה לרגישויות הבינלאומיות בנושא זה, אין היא מכבדת דיה את מעמדם המקודש של האתרים.

للوصول من المسجد إلى كنيسة الكاثوليك نصعد مع الشارع ونتجاوز عددًا من المصانع. في آخر الممر، بعد نحو ٢٠٠ متر، سنرى بقايا الكنيسة.

يجدر الانتباه إلى أن معظم المباني التي ظلت على حالها في البصّة هي مبان مقدسة. والسبب أن مواقع مقدسة قليلة فقط هُدمت نهائيا في العام ١٩٤٨ أو لاحقـًا. حقيقة أن المساجد والكنائس حظيت بتعامل مغاير من سلطات الدولة تشكل إثباتـًا على أن إسرائيل اعترفت بالمكانة الخاصة لأماكن العبادة. مع هذا فإن الاهتمام الذي تحظى به هذه الأماكن، كما رأينا في هذه الجولة، يؤكّد أنه بالرغم من إدراك الدولة للحساسية الدولية حول هذا الموضوع إلا إنها لا تحترم مكانة هذه المواقع بما فيه الكفاية.

כיבוש הכפר

אלבסה נכבש ב-14 במאי 1948 במהלך "מבצע בן עמי", בו כבשה חטיבת כרמלי של ה"הגנה" את עכו והגליל המערבי. לפי "ספר תולדות ההגנה" נסו תושבי הכפר עם הופעתם של הכוחות היהודיים; אולם עדי ראייה מסרו להיסטוריון הפלסטיני נאפד' נזאל גרסה שונה, לפיה רבים מהנשים והילדים פונו מכאן עוד טרם המתקפה. גם ההיסטוריון הישראלי בני מוריס טוען שרוב תושבי הכפר התפנו לפני כיבושו, והיתר נסו במהלך המתקפה. בסך הכול 81 תושבים של אלבסה נותרו תושבי מדינת ישראל. מוריס מוסיף שחלק מהתושבים קיבלו הוראה או "המלצה" לנוע צפונה ללבנון, ושכמאה תושבים אחרים, בעיקר זקנים ונוצרים, הועברו לכפר אלמזרעה. אבו סלים סיפר לנו סיפור דומה, ותיאר ארטילריה שנורתה ואפשרה מעבר צפונה בלבד. לפי נזאל, מספר תושבים מהכפר נהרגו כאשר ניסו לחזור אליו לאחר כיבושו כדי להציל את רכושם.

בשנת 1949 הקימה ישראל על אדמות הכפר את מושב בצת, שאותו אכלסה במהגרים מרומניה ומיוגוסלביה. באותה שנה הוקמו קיבוץ ראש הנקרה ומושב לימן, גם הם על אדמות הכפר. עיירת הפיתוח שלומי הוקמה על אדמות הכפר שנה אחר כך, והיא ממוקמת מדרום לאתר הכפר המקורי. קיבוץ מצובה, שהוקם ב-1940, התרחב מאז וכיום כמה ממבניו שוכנים על אדמת הכפר. מספר קטן של משפחות מאלבסה גרות עד היום בבתיהן, באיזור צומת שלומי שעל כביש 4.

احتلال القرية

احتُلت البصّة في ١٤ أيار ١٩٤٨ في إطار «حملة بن عامي» التي احتلت فيها وحدة كرملي التابعة للـ«هجناه» عكا والجليل الغربي. حسب كتاب «تاريخ الهجناه» فقد هرب سكان القرية عند ظهور المقاتلين اليهود. إلا أن شهود عيان أدلوا أمام المؤرخ الفلسطيني نافذ عزام بشهادة مغايرة قضت بأنه تم إخلاء النساء والأطفال من القرية قبل الهجوم. في مجمل الأمر، ظلّ ٨١ شخصًا من أهل البصّة مواطنين في إسرائيل. قسم من السكان تلقوا أمرًا أو «توصية» بالتحرك شمالاً إلى لبنان ونحو مئة آخرين، بالأساس مسنون مسيحيون، انتقلوا إلى قرية المزرعة. كان أبو سليم قد روى لنا قصة مشابهة لهذه القصة التي رواها «موريس» عن مدفعية هاون أطلقت قذائفها وعن طريق مفتوحة للهروب باتجاه الشمال فقط. حسب نزّال فإن عددًا من سكان القرية قُتلوا عندما حاولوا العودة إليها لإنقاذ أملاك لهم.

في العام ١٩٤٩ أقامت إسرائيل على أراضي القرية موشاب «بيتست» الذي أسكنته بمهاجرين من رومانيا ويوغسلافيا. وفي السنة نفسها أقيم كيبوتس راس الناقورة وموشاب ليمان على أراضي القرية، أيضًا. وأقيمت بلدة شلومي على أراضي القرية بعد سنة من ذلك التاريخ، وهي قائمة جنوب الموقع الأصلي للقرية. أما كيبوتس «متسوبا» الذي أقيم في العام ١٩٤٠ فقد توسع منذ ذلك الحين بحيث يقوم عدد من مبانيه الآن على أراضي القرية. لا يزال عدد قليل من سكان البصّة يعيشون حتى اليوم في بيوتهم في منطقة مفرق «شلومي» على شارع ٤.

// מקורות //

ריאיון שנערך ב-10 בדצמבר 2011 עם תושב הכפר אלבסה מר אבו סלים ועם בנו ואקים ואקים.

מוריס בני (1991), **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947–1949**, תל־אביב: עם עובד.

// لمزيد من الاطلاع //

مقابلة أجريت في ١٠ ديسمبر ٢٠١١ مع السيد أبو سليم أحد سكان البصة ومع ابنه واكيم واكيم.

موريس بيني (١٩٩١)، **ولادة مشكلة اللاجئين الفلسطينيين، ١٩٤٧ – ١٩٤٩**، تل أبيب: عام عوفيد.

Khalidi Walid (ed.) (1992), **All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948**, Institute of Palestine Studies: Washington D.C.

www.palestineremembered.com | www.arabhra.org | www.zochrot.org | www.he.wikipedia.org

מסגד אלבסה, מוקף בגדר ברזל גבוהה // مسجد البصّة مُحاط بسياج حديدي عال

שרידי מועדון הים התיכון על חורבות הכפר אלזיב // آثار نادي الشرق ألوسط على أنقاض قرية الزيب